

Ks. Bartosz Kleist

Wikariusz parafii Bożego Ciała w Tucholi

Student UMK w Toruniu

Problematyka Boga i Jego Słowa w literaturze naukowej, pięknej, użytkowej i osobistej

Wielokrotnie i na różne sposoby przemawiał niegdyś Bóg do ojców [naszych] przez proroków, a w tych ostatecznych dniach przemówił do nas przez Syna (Hbr 1,1-2). Tymi słowami rozpoczyna się *List do Hebrajczyków*. Z pierwszych słów *Listu* czytelnik dowiaduje się o tym, że Bóg mówił do człowieka *wielokrotnie i na różne sposoby*. W szczególności zaś sposób zwrócił się poprzez Jezusa Chrystusa, którego przyście wprowadziło nową jakość w relacji Boga i człowieka. Dzięki Bożemu Synowi zmieniła się forma mówienia Boga i o Bogu. Innymi słowy, zmianie uległa teologia: teologia, która posługuje się szeroko rozumianą literaturą; teologia, która w latach 80 XX w. w Polsce odczytała literaturę jako *locus theologicus*¹.

Słowo *literatura* pochodzi od łacińskiego *litteratura*, tj. pismo, pisanie. Według słownikowej definicji pojęcie to oznacza całe pisarstwo należące do kultury danego narodu lub epoki. Jest to również synonim piśmiennictwa oraz twórczości artystycznej polegającej na kreacji

---

¹ Por. A. Dunajski, *Literatura piękna jako locus theologicus*, w: „Studia Pelplińskie” 1981/12, s. 105-124; Sz. Hiżycki, *Literatura i teologia. Z ks. Jerzym Szymkiem rozmawia Szymon Hiżycki*, Kraków 2010, s. 14-15; W. Gutowski, *Wśród szyfrów transcendencji. Szkice o sacrum chrześcijańskim w literaturze polskiej XX wieku*, Toruń 1994, s. 5-23.

słowa pisanego². Szerokie rozumienie literatury wyklucza zawężenie jej jedynie do dzieł literatury pięknej. Wspólnym mianownikiem dla różnych gatunków staje się język będący tworzywem służącym wypowiedaniu myśli uczuć, emocji³.

Podział literatury bywa zależny od kontekstu. Może dotyczyć pochodzenia, epoki, w której powstała, przeznaczenia, specyfiki tematu lub języka. W niniejszym artykule zanalizowana literatura została podzielona według specyfiki języka związanego z przeznaczeniem tekstu. Wobec tego przedstawia się Biblię, jako przykład i inspirację dla twórców literatury, literaturę naukową, piękną, użytkową oraz osobistą. Celem artykułu jest wskazanie literatury opisującej Boga i Jego Słowo oraz problematyki z tym związanej. Dla realizacji tego celu wykorzystałem liczne przykłady pisarstwa powstałego na gruncie cywilizacji europejskiej. Wstępna ich analizę poparłem materiałami pomocniczymi z zakresu literaturoznawstwa, teologii oraz teorii kultury. Szeroki dobór materiałów stanowi cenną pomoc w interdyscyplinarnych studiach nad obrazem Boga.

Biblia – dar dany i zadany

Mówiąc o literaturze, należy wyjść od tego, że Bóg sam objawia się w Słowie. Jest to Słowo szczególne. Przybiera postać konstrukcji językowej właściwej dla ludu danej czasoprzestrzeni, tj. dla Narodu Wybranego. Słowo to zapowiadane było przez słowa proroków. Później dzięki zapiskom pamięci pierwszych chrześcijańskich wspólnot nauka Słowa została zapisana⁴. Dzieje powstania Biblii stanowiły pro-

---

² Por. B.a., hasło: *literatura*, w: *Uniwersalny słownik języka polskiego PWN*, tom K-Ó, red. S. Dubisz, Warszawa 2006, s. 454-455.

³ Por. K. Troczyński, *Studia i szkice z nauki o literaturze*, opr. S. Dąbrowski, Kraków 1997, s. 78; R. Wellek, A. Warren, *Teoria literatury*, przekł. red. M. Żurowski, Warszawa 1970, s. 21-22.

⁴ J. Szymik, *W poszukiwaniu teologicznej głębi literatury. Literatura piękna jako locus theologicus*, Katowice 1994, s. 34-38.

ces długotrwały. Mimo to stanowi ona bezprecedensowe źródło do badań nad historią i religijnością mieszkańców Palestyny. Ale przede wszystkim Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu musi być odczytywane jako bezpośrednie źródło teologiczne⁵. Oznacza to, że Biblia jest literaturą, przez którą Bóg mówi do człowieka i która mówi o Bogu⁶.

Dzieje chrześcijaństwa wskazują na liczne przykłady, w których Biblia stawała się inspiracją dla powstania niezliczonej ilości dzieł sztuki i innych artefaktów kulturowych⁷. Obecnie wraz z rozwojem technologii pojawiają się nowe możliwości działalności artystycznej. W konsekwencji więc człowiek ponownie zadaje sobie pytanie o Boga, próbując zawrzeć uzyskane odpowiedzi w swojej twórczości. Wewnętrzny imperatyw twórczy motywuje zaś do stworzenia nie tylko klasycznych form sztuk pięknych, ale i nowoczesnych grafik, animacji, multimedialnych produkcji. W ten sposób Biblia będącą literaturą od wieków inspiruje inne teksty kultury.

Oczywistym staje się fakt, iż obraz Boga objawionego w biblijnej literaturze wpływa na tematykę i formę dzieł opartych na kreacji słowa: literatury pięknej, naukowej, użytkowej, osobistej; zawartej w piśmarstwie i przekazie ustnym. W ten sposób Bóg opisany na kartach Starego i Nowego Testamentu jest odczytywany na nowo bezpośrednio w lekturze Biblii, jak i pośrednio w lekturze dzieł powstałych w wyniku przejęcie dziedzictwa Biblii. Jej oryginalne przesłanie polega m. in. na tym, że Stwórca został opisany tam w taki sposób, który powinien wystarczyć człowiekowi do poznania Go. Jednakże powstawanie kolejnych tekstów dowodzi tego, że Bóg jest wciąż opisywany. Nierzadko kolejne formy opisu Go stanowią próbę odpowiedzi Bogu

---

⁵ Por. M. Rusecki, *Biblia i teologia. Aspekt metodologiczny*, w: *Biblia w kontekście kultur*, Seria: Studia Nauk Teologicznych PAN, T. 4, Lublin 2009, s. 75-88.

⁶ Por. M. Filipiak, *Homo Biblicus. Biblijne podstawy filozofii życia*, Toruń 2005, s. 20-30.

⁷ O wpływie Biblii na literaturę na przestrzeni wieków, zob. K. Bardski, *Biblia łacińska i jej wpływ na literaturę*, w: *Biblia w kontekście...*, s. 37-53.

w zbawczym dialogu między Nim, a człowiekiem-artystą. W ten o to sposób wiara wpływa na kulturę, kultura zaś rodzi się z wiary.

Kultura zna szereg motywów pochodzących z Pisma Świętego. Jako najbardziej popularne można wymienić motyw Boga-Stworzyciela, Trójcy Świętej, Boga Miłosiernego. Kultura posługuje się również wieloma toposami literackimi występującymi w Biblii: podejmuje temat cierpienia, przebaczenia, zmartwychwstania, miłości, grzechu, świętości. W zasadzie one wszystkie traktują o Bogu w sposób bezpośredni lub pośredni. Kultura jako taka wpływa więc na kształtowanie się ludzkiego ducha⁸. Z jednej strony przez swoje ograniczenia, niczym ciężka zasłona, może utrudniać odnajdywanie Boga, z drugiej – pomaga człowiekowi odnaleźć i udoskonalić siebie. Staje się teologicznym pośrednikiem na drodze Bóg – człowiek, człowiek – Bóg⁹.

Biblia wzbogaca kulturę również dzięki kolejnym tłumaczeniom Pisma Świętego na języki nowożytnie oraz regionalne (np. na język kaszubski). Dzięki temu Duch Święty ponownie uczestniczy w zapisywaniu Słowa Objawionego. Tym razem jednak zapisanie polega na odnalezieniu właściwych konstrukcji językowych dla wyrażenia myśli zawartej w Septuagincie. W tym więc wypadku – na łamach literatury funkcjonującej jako translacja – tłumacz, egzegeta oraz czytelnik odkrywają Boga i Jego Słowo na nowo¹⁰. W tym kontekście Bóg zostaje także opisywany, odkrywany i słuchany w postaci słowa głoszonego z kościelnej ambony.

Wobec tego działanie Biblii odczytywane jest bardzo szeroko. W zasadzie wpływa ona na każdą sferę ludzkiego życia: od moralności po poczucie estetyki¹¹. Za pomocą inkulturacji wpisuje się w ludzką co-

---

⁸ Por. Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* „*Gaudium et spes*”, Watykan 1965, wyd. pol. Wrocław 1986, nr 53.

⁹ Por. tamże, nr 57.

¹⁰ Por. J. Szłaga, *Biblia inspiracją kultury europejskiej*, w: *Chrześcijańska Europa. Wykłady wygłoszone w Studium Duchowości Europejskiej przy Centrum Kultury Katolickiego Stowarzyszenia „Civitas Christiana” w latach 1999-2002*, red. S. Urbański, Warszawa 2003, s. 27-28.

¹¹ Zob. *Biblia w kulturze europejskiej*, red. W. Słomski, Warszawa 2007.

dzienność. Jej nauka, wypływająca z działalności Chrystusa, stała się jednym z trzech filarów, na których powstała cywilizacja europejska¹². Choć jej treść nie zmienia się – ludzkość wciąż odkrywa ją i wyraża na nowo. Dlatego o Księdze niosącej Objawienie można powiedzieć, iż stanowi ona dar dany człowiekowi, ale i zadany mu do ciągłego odczytywania.

Literatura naukowa

Literatura naukowa wpisuje się w dorobek danej nauki. Dlatego podział tejże literatury odnosi się do podziału kierunków naukowych. Najpopularniejszy podział mówi o trzech grupach nauk: humanistycznych (zwanych także społecznymi), tzw. nauk przyrodniczych ścisłych oraz formalnych. Mogłoby się wydawać, iż Bóg opisywany jest jedynie w naukach humanistycznych, takich jak: filozofia, literatura, kulturoznawstwo, religioznawstwo, historia, a w szczególności teologia. Takie stwierdzenie jest poprawne jedynie przy opisywaniu nauk ścisłych poprzez ich treść. Jednakże jeżeli analizuje się je przez pryzmat człowieka, wówczas cały dorobek nauki można postrzegać jako źródło do poszukiwań refleksji o Bogu, bądź też refleksji, przez którą Bóg zwraca się do człowieka¹³.

W tym kontekście osobne słowo należy oddać teologii. W nazwie zawiera ona greckie słowa *Theos* (Bóg) i *logos* (słowo, nauka), informując człowieka o refleksji, która jest przekazaniem Słowa Bożego oraz nauką o Bogu¹⁴. Jako dyscyplina pozostająca w ścisłym związku z ludzkim doświadczeniem życia na co dzień, nie ogranicza się li tylko do warstwy spekulatywnej, ale posiada wymiar pastoralny, prak-

¹² Por. R. Pindel, *Dialog Biblii z kulturą w perspektywie katolickiej. Od „Vaticanium II” do dokumentu „Interpretacja Biblii w Kościele”*, w: *Biblia i kultura – dialog czy konflikt?*, red. R. Pindel, S. Jędrzejewski, Kraków 2008, s. 19-35.

¹³ Por. F. Sawicki, *Filozofia dziejów*, Pelplin 1976, s. 101-118; tamże, s. 263; I. Dec, *Akademia posługa myślenia. Uczelniane przemówienia i listy*, Wrocław 2006, s. 30.

¹⁴ Por. S. C. Napiórkowski, *Jak uprawiać teologię*, Wrocław 1991, s. 15.

tyczny, egzystencjalny. W przyrodzonym wymiarze teologia rodzi się z pytań zadawanych przez inne nauki, w tym przez filozofię, dotyczących najbardziej fundamentalnych kwestii, takich jak: pytanie o człowieka, szczęście, Boga¹⁵. Efekty intelektualnych poszukiwań zawierają się w wielu propozycjach: od pra-chrześcijańskiej arystotelesowskiej teorii Nieruchomego Poruszyciela, przez powstanie zmyślnego zakładu Pascala, po próby uśmiercenia Boga lub udowodnienia Jego nieistnienia. W zależności od światopoglądu epoki, teologia próbowała podpowiadać, jakimi intelektualnymi drogami człowiek powinien podążać, by poznawać Boga¹⁶. Także dziś teologia odnosi się do aktualnych problemów: określa relację wiary w Boga i rozumu¹⁷, wskazuje na chrystocentryzm¹⁸, propaguje personalizm chrześcijański oraz teologię ciała, odnosząc się do takich propozycji jak ideologia gender¹⁹.

Ale teologia to tylko jedna z nauk. W zasadzie wszyscy naukowcy mogą dojść w pewnym momencie swoich badań do pytania o Boga. Tak, jak Bóg daje się poznać w swoim Stworzeniu, tak uczeni opisujący owo Stworzenie docierają do pierwszego Kreatora. Przypadki spektakularnych nawróceń znane były w różnych środowiskach naukowych. Można tutaj przywołać życie Edyty Stein, Jeana-Poula Sartre'a, Andre Frossarda, Alexisa Carrel'a, Bernarda Natanson'a i wie-

---

¹⁵ Por. C. S. Bartnik, *Metodologia teologiczna*, Lublin 1998, s. 392-395; J. Szymik, *Teologia na usługach wiary, bliższa życiu... w 30 lat później*, Lublin 2011, s. 17-21.

¹⁶ O programach i metodach teologii katolickiej, zob. D. Kubicki, *Poszukiwania projektu teologii katolickiej opartej na realizmie Słowa Objawionego w dziejach*, Poznań 2004.

¹⁷ Jan Paweł II, *Encyklika „Fides et ratio” Ojca Świętego Jana Pawła II do biskupów Kościoła katolickiego o relacjach między wiarą a rozumem*, wyd. pol. Wrocław 1998.

¹⁸ Kongregacja Nauki Wiary, *Deklaracja „Dominus Jesus” o jedyności powszechności zbawczej Jezusa Chrystusa i Kościoła*, wyd. pol. Poznań 2000; G. Strzelczyk, *Teraz Jezus. Na tropach żywej chrystologii*, Warszawa 2007; J. Jezierski, *Chrystologia*, Olsztyn 1997 i in.

¹⁹ M. Healy, *Mężczyźni i kobiety pochodzą z Raju*, tłum. J. Jaworska, Warszawa 2008; *Idea gender jako wyzwania dla teologii*, red. A. Jucewicz, M. Michnik, Olsztyn 2009 i in.

lu innych. Zawsze jednak fakt osobistego poznania miał wpływ na prowadzone później badania naukowe oraz prezentowane poglądy.

W przyrodzonych badaniach naukowych ludzie poznają Nadprzyrodzoność. Bóg nie stanowi jednak bezpośredniego przedmiotu dociekań fizyków, albo chemików. Gdy bowiem uczony mówi o Bogu, przekracza granice swoich badań i może o Nim się wypowiadać, ale nie tylko jako fizyk, lecz generalnie jako człowiek. Nierzadko w wyniku tego naukowcy podejmują się napisania tekstów o tematyce kosmologicznej: fizycy, biolodzy, historycy przestają pytać o przypadek, zaczynają za to doceniać rolę *fides* w działaniu *ratio* i odwrotnie: dzięki zdolnościom własnego umysłu stają się jeszcze bardziej wierzący. Wobec tego można powiedzieć, że literatura naukowa znajduje się pomiędzy wiarą w Boga i rozumem, w centrum stawiając człowieka. W ten sposób literatura naukowa – racjonalna przez swoją metodę – wynika nie tylko z rozumu, ale i wiary. Dodatkowo wiara ta wskazuje na właściwe kierunki badań naukowych, akcentując ich etyczny aspekt. Jako przykład podaje się granice wyznaczane przez bioetykę, a także etykę nowoczesnych technologii. Nauka powinna korzystać z pomocy wiary religijnej po to, aby nie oddalić się od celu własnych badań naukowych, tj. od dojścia do prawdy i opisanie jej²⁰.

Jak nietrudno zauważyć wspólnym mianownikiem, dla poszukiwania Boga w nauce staje się człowiek. Po pierwsze jest autorem i odbiorcą tekstu naukowego. Po drugie jest badaczem, a więc tym, który jako jedyny z wszystkich stworzeń na ziemi potrafi zauważyć zależności między zjawiskami, zinterpretować je, zawrzeć w refleksji, inspirując tym samym do kolejnych naukowych poszukiwań, których zwieńczenie może wpłynąć na społeczną świadomość oraz technologię.

Literatura naukowa wpływa na postrzeganie świata. Wobec tego odrywanie w niej Boga nie pozostaje bez znaczenia w kontekście widzenia świata i człowieka. Natomiast naukowy dorobek różnych dziedzin pozwala bardziej świadomie odpowiedzieć na egzystencjalne pytania oraz zmienić kąpatrzenia na Stworzenie.

---

²⁰ Por. D. Kubicki, dz. cyt., 258-263.

Literatura piękna

Odrębną gałęzią twórczości człowieka jest literatura piękna. W swoich zabiegach stylistycznych, nierzadko subtelnie, pośrednio traktuje o Bogu – szczególnie w przypadku poezji ze względu na kompozycyjną i formalną otwartość. Niemniej szeroko pojęta literatura piękna może mówić o Bogu nie wprost: np. poprzez podjęcie tematyki ściśle ludzkiej, choć podstawowej w jej egzystencjalnym wymiarze. Wówczas pyta o człowieka, sens życia, rolę cierpienia, przebaczenie itd. Nie musi podawać żadnego imienia Boga. Za pomocą środków literackich w swojej wymowie odnosi się do Niego, pyta o Niego. W tym miejscu można przytoczyć tytuły niezliczonej ilości dzieł z gatunku prozy, poezji i dramatu. Jako współczesny przykład literatury nie-religijnej, choć pytającej o Boga, podaje się twórczość F. Dostojewskiego²¹.

Czy wobec tego określenie literatury nie-religijnej, ale pytającej o Boga jest poprawne? Zagadnienie to może odnosić się do wczesnochrześcijańskiej tezy *anima naturaliter christiana* lub jedynie odwoływać się do religijności, jako elementarnej części człowieka²². Nie wchodząc tutaj w szczegóły obu kwestii, trzeba podkreślić, iż pytanie o Boga jest niezaprzeczalnie obecne zarówno w kulturach chrześcijańskich, jak i poza nimi. Jest ono wpisane w ludzką ciekawość świata, która zapoczątkowała powstanie wielkich systemów naukowych, czy zainicjowała stworzenie innych tekstów kultury. Dlatego uznaje się, że każdy tekst należący do literatury pięknej jest religijny, ponieważ jego autor (człowiek) jest istotą religijną²³.

Na ile jednak i w jaki sposób artyści-literaci traktują o Bogu w swoich dziełach? W świetle dotychczasowych badań nad obra-

---

²¹ F. Dostojewski, *Bracia Karamazow*, przeł. W. Wireński, Kraków 2005; tenże, *Zbrodnia i kara*, przeł. Z. Podgórzec, Kraków 2012 i in.

²² Zob. A. J. Nowak, *Homo religiosus. Studium porównawczo-krytyczne*, Lublin 2003.

²³ Zob. tamże; K. Michalczak (red.), *Wokół pojęcia wiary*, Poznań 2010; W. Granat, *Teologiczna wiara, nadzieja i miłość*, Lublin 1960, s. 373; K. Rahner, *Podstawowy wykład wiary. Wprowadzenie do pojęcia chrześcijaństwa*, Warszawa 1987.

zem Boga w literaturze prozaicy, poeci oraz dramatopisarze czynią to w bardzo szerokim kontekście. Najczęściej o Bogu mówią pośrednio, posługując się motywami biblijnymi (zarówno staro- jak i nowo-testamentalnymi). Poza analogiami w treści, autorzy wykorzystują również parafrazy językowe tekstów z Pisma Świętego²⁴ lub proponują swoje przekłady wybranych Ksiąg²⁵. Treściowe oraz stylistyczne parafrazy Biblii dokonywane są na trzy sposoby: poprzez uwznioślenie, degradację, a także metaforyzację, przy czym określenie przeprowadzonej parafrazy może się wiązać ze ścisłymi studiami w zakresie egzegezy Pisma Świętego oraz egzegezy przekładu w danym języku nowożytnym²⁶.

Szczególnym miejscem odwoływania się do Boga w literaturze pięknej jest modlitwa. Przyjmuje ona formę poezji, prozy, wypowiedzi aktora grającego w komedii lub tragedii. Stanowi także tekst piosenek znanych w kulturze popularnej oraz poezji śpiewanej²⁷. Wątek modlitwy znany jest niemal w każdej epoce literackiej. Pojawia się w wielu gatunkach i motywach: począwszy od pierwszych zabytków chrześcijańskiego pisarstwa²⁸, przez motyw *dance macabre*²⁹ i romantyczne wielkie improwizacje³⁰, po współczesną polską literaturę znaną

---

²⁴ Por. H. Garczyńska, *Biblia w literaturze. O przekładzie motywów biblijnych w dramacie „Nora” Henryka Ibsena*, w: *Radość Słowa. Konteksty i oddziaływanie Biblii*, red. S. Jędrzejewski, M. Zmuda, Kraków 2011, s. 79.

²⁵ *Psalterz Dawidów*, przeł. J. Kochanowski, oprac. K. Meller, Kraków 1997.

²⁶ Por. K. Cysewski, *Biblia w literackich analogizacjach (tezy i charakterystyki wstępne)*, w: *Biblia w kulturze. Materiały sesji zorganizowanej przez Katedrę Filologii Polskiej WSP w Słupsku i Wyższe Seminarium Duchowne w Koszalinie*, red. S. Rzepczyński, Słupsk 1996, s. 39-40.

²⁷ R. Riedel, *Modlitwa III – pozwól mi*, płyta Dżem, *Akustycznie. Suplement*, 1994.

²⁸ *Antologia modlitwy patrystycznej. Modlitwy i rozmyślenia łacińskich Ojców Kościoła*, tł. H. Wojtowicz, Sandomierz 1971.

²⁹ Zob. *Taniec Śmierci. Od późnego średniowiecza do końca XX wieku*, red. E. Schuster, tł. I. Miklewicz, Szczecin 2002.

³⁰ A. Mickiewicz, *Dziady*, oprac. W. Rzehak, Kraków 2012; por. J. Kułakowska-Lis, *Modlitwa poetycka w liryce romantycznej*, Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa, oai:jbc.bj.uj.edu.pl:239525; T. Rudnicki, *Bóg i Biblia – ich rola i znaczenie w literaturze romantyzmu polskiego*, w: *Biblia w kulturze europejskiej...*, s. 271-287.

choćby z dzieł Zbigniewa Herberta³¹. W utworze literackim stylizowanym na modlitwę podmiot liryczny zawiera słowa osobistej relacji z Bogiem: przedstawia swoją sytuację życiową, konkretne prośby lub skarży się na los. W innym przypadku tekst w całości nie musi posiadać formy modlitwy. Zawierać za to może apostrofę, w której podmiot liryczny zwraca się do Boga.

Należy również zaznaczyć, iż poszukiwanie obrazu Boga i Słowa Bożego w literaturze pięknej nie odejmuje jej artystycznej, czy estetycznej kreacji. Podobne badania powinny stanowić dialog między dwoma ważnymi naukami humanistycznymi: literaturoznawstwem oraz teologią. Z jednej strony interdyscyplinarna analiza dzieł literackich pozwala dzięki temu na nowe odkrycie znanych dotąd tekstów, tj. w wymiarze wiary. Z drugiej zaś znajomość wybranych dzieł literatury pięknej uwrażliwia czytelnika na poznanie rzeczywistości wiary, jej barw i odcieni – kontekstualnych przez sposób opisanie, ale i uniwersalnych poprzez problematykę³². Poza tym poszukiwanie Boga i Jego Słowa w literaturze pięknej jest niezwykle potrzebne ze względu na propagowanie samego czytelnictwa oraz ubogacanie duchowości czytelnika (jego wrażliwości na literackie piękno, ale i opisywaną tematykę). Warto zaznaczyć, że literatura piękna może być odczytywana w życiu konkretnego człowieka jako znak od Boga.

Literatura użytkowa

Czym jest literatura użytkowa? W zasadzie łatwiej jest powiedzieć, czym ona nie jest. Oryginalna negatywna definicja literatury użytkowej informuje, iż jest ona zbiorem wszystkich drukowanych tekstów nie kwalifikujących się w ramach pisarstwa naukowego. Nie

---

³¹ Z. Herbert, *Pan Cogito*, Warszawa 1974; więcej o religijnej, powojennej, polskiej literaturze pięknej, zob. Z. Lichniak, *W duchu dialogu (rozważania o kulturze)*, Warszawa 1981, s. 154-162.

³² Por. J. Szymik, *W poszukiwaniu...*, Katowice 1994, s. 66-69.

posiada ona cech literatury pięknej, a więc nie odznacza się walorami, które pozwoliłyby nazwać ją sztuką. Wobec tego literatura użytkowa zawiera w sobie wszystkie druki napisane prozą, np. notatki w kalendarzach, ulotki, gazety, notatki będące dodatkiem do zakupionego produktu o treści związanej z przeznaczeniem i sposobem użycia tegoż produktu, itd. Cechą wspólną wszystkich tekstów tego typu jest użytkowość. Jest to również główna funkcja tej literatury. Czytelnik może używać jej na co dzień. Nie musi nieść ze sobą danych przeżyć estetycznych. Nie musi także posiadać funkcji wychowawczej. Najczęściej przyciąga uwagę poprzez treść, nie zaś – jak w przypadku literatury pięknej – poprzez formę i kompozycję. Literatura użytkowa ma służyć, wobec czego nie może być napisana skomplikowanym językiem. Czasami charakteryzuje się oficjalnym, albo technicznym stylem. Z reguły nie zadaje filozoficznych pytań³³.

W związku z powyższym należy zapytać, czy literatura użytkowa niesie w swojej treści jakiś obraz Boga lub Słowo Boże? Odpowiedź na to pytanie może nawiązywać do tezy przedstawionej w paragrafie na temat literatury naukowej. O ile bowiem sama treść nie musi w żaden sposób – nawet pośredni – traktować o Bogu, o tyle jej autorem w każdym przypadku pozostaje człowiek, który jest istotą religijną. Religijność ta powinna wiązać się z przeżywaniem własnej wiary. Ponieważ zaś wiara dana jest każdej osobie, w przypadku każdego autora należy mówić o jakimś obrazie Boga, który ów autor posiada³⁴.

Zdarza się jednak, że literatura użytkowa dotyka kwestii związanych z wiarą w Boga. W tym miejscu warto posłużyć się przykładami. Jako pierwszy należy przywołać kalendarz. Kalendarze często zawierają imiona błogosławionych i świętych wspomnianych konkretnego dnia. W niektórych przypadkach wzbogacone zostały krótkimi notatkami na temat wybranych osób. Podobnie zdarza się,

---

³³ Jak literaturę użytkową rozumie Z. Wójcicka, zob. Z. Wójcicka, *Literatura użytkowa obozu księcia Adama Jerzego Czartoryskiego: 1831-1841*, Szczecin 1991.

³⁴ Por. F. Sawicki, dz. cyt., s. 101-118; tamże, s. 263.

gdy na kartach kalendarza zaznaczono święta państwowe i uroczystości Kościelne. Im również może towarzyszyć notatka na temat wybranych uroczystości. Oryginalną publikacją jest wydawany od 1999 Kalendarz Rolników³⁵. W nim czytelnik zapoznaje się nie tylko z tekstami o charakterze informacyjnym, ale czyta również o kwestiach związanych z katolicką wiarą i Bogiem. W tym miejscu należy zaznaczyć, iż podobną funkcję pełnią niekiedy inne publikowane teksty w ramach gazetek parafialnych, bądź popularnych czasopism religijnych³⁶. Ich funkcja najczęściej nie ogranicza się tylko do informowania. Zawarte teksty posiadają dodatkowo rolę opiniotwórczą, a niekiedy wychowawczą. Obok tekstów informujących o sytuacji w kraju lub o zatwierdzeniu danego dokumentu przez Ojca Świętego, czytelnik trafia również na wypowiedzi o charakterze eseistycznym, lub wiersze³⁷. W tym wypadku przykłady literatury pięknej występują obok literatury użytkowej.

Innym przykładem literatury użytkowej jest kalendarium, bądź oficjalna kronika tworzona na zlecenie danej wspólnoty³⁸. Treść takich zapisków informuje czytelnika o stanie rzeczywistości w danym momencie historycznym. Są to adnotacje tworzone z myślą o przyszłych pokoleniach, którym nie dane będzie poznać bezpośrednio wydarzeń znanych pisarzowi. Sam zaś pisarz może być świadkiem faktów, albo znać je z przekazu ustnego. Może on również żyć w czasie zdarzeń przedstawianych w zapiskach. Nie jest to jednak warunek konieczny do objęcia przez niego funkcji skryptora. Jeśli bowiem zna opisywane fakty od kogoś innego, wówczas mogą być to wydarzenia,

---

³⁵ *Kalendarz Rolników*, Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników we Włocławku, 1999-.

³⁶ *Gość niedzielny – tygodnik katolicki*, Wydawnictwo Kurii Metropolitalnej w Katowicach, 1923-; *Pielgrzym. Tygodnik katolicki*, Wydawnictwo Bernardinum 1869- i in.

³⁷ Parafia pw. Bożego Ciała w Tucholi, *Głos Parafii Bożego Ciała w Tucholi*, 2012/12 i in.; por. A. Sulikowski, *Biblia w polskiej literaturze współczesnej*, w: *Biblia w kontekście...*, s. 256-259.

³⁸ *Kronika benedyktynek chełmińskich*, wyd. W. Szolński, Pelplin 1937.

które rozgrywały się przed jego narodzinami³⁹. Jako przykład należy tutaj podać *Kronikę Pelplińską*⁴⁰, z której czytelnik dowiaduje się o minionych wydarzeniach historycznych oraz życiu religijnym Cystersów. Dane te mogą motywować czytelnika do zastanowienia się nad własną religijnością, bądź zainspirować go do podjęcia modlitewnych praktyk opisanych w *Kronice*.

Literatura użytkowa teologicznych badaniach naukowych może być banalizowana. Dlatego należy pamiętać o tym, że nie wszystkie teksty nadają się do analizy, której celem jest ukazanie Boga i Jego Słowa. Są to na przykład: ulotki dla pacjentów zamieszczane w pudełkach z lekarskami, różnego rodzaju spisy, wykazy i listy, np. książki telefoniczne, gazety z programem telewizyjnym, przepisy kulinarne (choć one w unikatowych publikacjach nawiązują do religijności lub pragną opisać kuchnię czasów biblijnych⁴¹).

Literatura osobista

Kolejną kategorią pisarstwa jest literatura osobista⁴². Zawiera ona prywatne zapiski zawarte w dziennikach, kronikach, diariuszach, pamiętnikach⁴³. W historii Polski moda na prowadzenie podobnych zapisków pojawiła się w nowożytności. Wówczas na dworach szla-

---

³⁹ O badaniach związanych z ustaleniem tożsamości pisarzy, zob. St. Kujot, *Kronika Pelplińska. Szkic bibliograficzny*, Poznań 1876.

⁴⁰ *Chronica Monasterii Pelplinensis*, sygn. T. I, 421(622) – T. II, 422(623), Archiwum Diecezjalne w Pelplinie.

⁴¹ M. J. Chudzicka, *Misyjna książka kucharska*, Ząbki 2013; B. Szczepanowicz, *Kuchnia biblijna czyli co, jak i kiedy spożywano w czasach biblijnych, jak uczowano*, Kraków 2008.

⁴² W. Szulakiewicz, Ego-dokumenty i ich znaczenie w badaniach naukowych, w: „Metody zbierania i analizy danych w badaniach edukacyjnych” 2013/1, s. 65-84.; S. Roszak, Egodokumenty – kilka uwag o polskich i europejskich doświadczeniach historiograficznych oraz metodologicznych, w: „Biuletyn Polskiej Myśli Historycznej”, 2013/1, s. 27-42.

⁴³ Zob. D. Knysz-Tomaszewska, A. Zalewska, *Wyznanie czy dialog. W kręgu literatury dokumentu osobistego*, Warszawa 2001.

checkich tworzone tzw. *silva rerum*, tj. zbiory licznych prywatnych tekstów o charakterze faktograficznym, polemicznym oraz o życiu codziennym⁴⁴. Pisarstwo rękopiśmienne stało się jeszcze bardziej popularne w pod koniec XVII w. i na początku następnego stulecia, kiedy kościelna cenzura uniemożliwiała swobodne wypowiedzanie myśli za pomocą druku⁴⁵. Obecnie zapiski te stanowią cenny materiał badawczy dla historyków i literaturoznawców.

Wraz z pojawieniem się nowych technologii literatura osobista zaczęła być obecna także w ramach blogów i prywatnych stron internetowych. Wobec tego nie można określić, iż wyznacznikiem osobistej literatury jest tzw. pisarstwo do szuflady. O ile bowiem prywatny dziennik pozostać powinien sferą intymnych zapisków, o tyle blog może być odczytany przez przypadkowego użytkownika Internetu⁴⁶. Poza tym jeszcze inną formą osobistej wypowiedzi jest list. On ze swej natury zostaje skierowany do kogoś drugiego. Zawiera jednak zbiór myśli osobistych, składających się na intymną komunikację⁴⁷. W każdym z przywołanych przypadków cechą wspólną tekstu staje się intencja pisania. Autor decyduje się przelać na papier przemyślenia po to, aby nie utracić ich w zapomnieniu, opisać lub zwierzyć się.

W tym kontekście do literatury osobistej należy zaliczyć także poezję i eseistykę. Są to typy wypowiedzi, które przedstawiają osobiste poglądy autorów. Mówiąc o obrazie Boga, szczególnie bogatą w treści teologiczne literaturą tego typu są wiersze i eseje autorstwa księży⁴⁸. Liryczna jakość ich twórczości przedstawia się różnie. Wydaje się, że polskie pisarstwo duchownych stało się popularne dzięki

---

⁴⁴ Por. B. Suchodolski, *Dzieje kultury polskiej*, Warszawa 1986, s. 107.

⁴⁵ Por. tamże, s. 124.

⁴⁶ Wykaz proponowanych blogów, zob. <http://religijne.blogspot.com/>, z 6 grudnia 2013 r.

⁴⁷ J. B. Molla, P. Molla, *Listy*, wyd. E. Guerriero, tłum. K. Kubis, wyd. pol. Kraków 2013; C. K. Norwid, *Listy 1862-1872*, wyd. J. W. Gomulicki, Warszawa 1971 i in.

⁴⁸ J. Szymik, *Poezja i teologia*, Katowice 2009.

twórczości artystycznej K. Wojtyły⁴⁹, J. St. Pasierba⁵⁰ oraz J. Twardowskiego⁵¹.

Wobec tego literatura osobista pozostaje źródłem refleksji różnego typu. Poza opisem faktów, autorzy zawierają w niej refleksje na temat świata i ludzi. Opisują własne stany emocjonalne. Zadają pytania, niekiedy pozostawiając je bez odpowiedzi. W nich zaś pytać mogą o Boga oraz Jego rolę w ich życiu. Intymne zapiski pozwalają autorowi nie tylko zawrzeć stanowisko na drodze poznawania Boga, ale także przedstawić postawy innych ludzi. Wobec tego odczytywanie podobnych tekstów wiąże się z poznaniem refleksji autora oraz przemyśleń tych, których autor opisuje. W takich jednak przypadkach hermeneutyka tekstu wiąże się ze szczególną wrażliwością i ostrożnością czytelnika: zawarte przedstawienie stanowisk osób trzecich mogło zostać zapisane w zmienionej lub zinterpretowanej formie. Przesłankę ku temu stanowi język opisu: emocjonalny, osobisty, subiektywny, zupełnie inny od języka należącego do literatury naukowej. Powstałe teksty stanowią materiał interesujący i szeroki. Dlatego niniejszy artykuł jedynie zarysowuje tą problematykę.

Jako przykład literatury osobistej można podać dzienniczek s. F. Kowalskiej, bądź pamiętnik ks. S. W. Frelichowskiego. Zawarto tam liczne refleksje na temat Boga i Słowa, które kieruje w stronę człowieka. Poza tym analizie podlegają takie teksty jak: słynne *Pamiętniki* J. Ch. Paska⁵², bądź zapiski związane z ważnymi chwilami dla historii Polski lub innych krajów⁵³.

Specyfika literatury osobistej uwrażliwia czytelnika na kilka znaczących kwestii. Jedną z nich jest postrzeganie kontekstu życiowego

---

⁴⁹ K. Wojtyła, *Renesansowy psalterz*, Kraków 1998; Jan Paweł II, *Tryptyk rzymski*, przeł. J. Peterkiewicz, Kraków 2003 i in.

⁵⁰ J. St. Pasierb, *Czarna skrzynka*, Pelplin 2006; tenże, *Miasto na górze*, Pelplin 1973 i in.

⁵¹ J. Twardowski, *Biedna logiczna głowa*, Warszawa 2000; tenże, *Autobiografia. Myśli nie tylko o sobie*, oprac. i wyd. A. Iwanowska, T. 1-2, Kraków 2006-2007 i in.

⁵² J. Ch. Pasek, *Pamiętniki*, oprac. R. Pollak, Warszawa 1963.

⁵³ M. Radoszewski, *Diariusz koronacyjnej Najjaśniejszego Władysława Zygmunta IV*, oprac. W. Kaczorowski, Z. Szczerbik, Opole 2002.

autora notatek (jego wieku, zajęcia, rodziny, relacji z otoczeniem). Druga kwestia wiąże się z kontekstem rzeczywistości w szerszym rozumieniu, np. sytuacją państwa, w którym żyje. Kolejno czytelnik odkrywa duchową kondycję autora: jego emocji, uczuć, stanu wiary⁵⁴. Tworzenie literatury osobistej, realizowane niemal przez każdego człowieka potrafiącego pisać, stanowi wyraz jego duchowości. W intymnych notatkach zarazem poszukuje i wyraża siebie, doświadcza siebie jako istoty religijnej, w swoich poszukiwaniach staje się teologiem⁵⁵, ponieważ *o Bogu nie da się myśleć i mówić bez myślenia i mówienia o człowieku*⁵⁶.

Zakończenie

Bóg daje się poznać w szeroko rozumianej literaturze. Daje się w niej również opisywać. Czasami to opisywanie przynosi różne skutki: zgodne lub zaprzeczające nauce Kościoła katolickiego. Ale w jednym, jak i w drugim przypadku, podjęcie poszukiwań, które pytają o Boga i Jego Słowo może stać się drogą ewangelizacji oraz katechizacji.

Patrząc na podjętą problematykę należy stwierdzić, że nie każdy tekst bezpośrednio mówi o Bogu lub przekazuje Jego Słowo. Czasami odnosi się do biblijnych motywów i cytatów. W niektórych przykładach literatury użytkowej nie mówi się o Bogu nawet w sposób pośredni. Mimo to każda literacka wypowiedź została stworzona przez człowieka, który w jakiś sposób odnosi się do własnej wiary lub niewiary.

Opisane powyżej teksty kultury przyporządkowane zostały do wskazanych grup gatunkowych. Trzeba jednak zaznaczyć, iż znana jest twórczość wychodząca poza wymienione grupy. Literatura opar-

---

⁵⁴ Por. A. Kardaś, *Biblia w „Dzienniku” Bogdana Jańskiego – założyciela zmarłychwstańców*, w: *Spotkania z Biblią*, red. T. Jelonek, Kraków 2008, s. 79-112.

⁵⁵ Por. J. St. Pasierb, *Światło i sól*, Paryż 1982, s. 59-70.

⁵⁶ Sz. Hiżycki, dz. cyt., s. 17.

ta na synkretyzmie gatunkowym posiada cechy kilku gatunków, a jej teksty jako *miejsca styku różnych dziedzin kultury są czymś szalenie ciekawym*⁵⁷. Jako przykład można tutaj podać pisarstwo T. de Chardina⁵⁸ albo bpa J. Zawitkowskiego, określanego mianem *liryka ambony polskiej*⁵⁹.

Jednakże bez względu na przynależność do gatunku, literatura jest pomocą dydaktyczną w duszpasterstwie. Kwestia ta stanowi jednak wątek przeznaczony do osobnej wypowiedzi. Podsumowując, szeroko pojęta literatura: ze względu na funkcję estetyczną – kształtuje człowieczeństwo; ze względu na funkcję katechizującą – pyta o wiarę. W jednym i drugim przypadku odbierana jest jako pretekst do podjęcia refleksji nad relacją między Bogiem i człowiekiem, człowiekiem i Bogiem. Bez względu jednak na formę tekstu kultury – parafrazując słowa S. Jędrzejewskiego – Bóg nie może być postrzegany jako idol, bądź bohater kultury, ale jako Pan życia.

Bibliografia:

Źródła

Antologia modlitwy patrystycznej. Modlitwy i rozmyślania łacińskich Ojców Kościoła, przeł. H. Wojtowicz, Sandomierz 1971.

de Chardin T., *Człowiek i inne pisma*, przeł. J. i G. Fedorowscy, Warszawa 1984.

Chronica Monasterii Pelplinensis, sygn. T. I, 421(622) – T. II, 422(623), Archiwum Diecezjalne w Pelplinie.

Chudzicka M. J., *Misyjna książka kucharska*, Ząbki 2013.

Dostojewski F., *Bracia Karamazow*, przeł. W. Wireński, Kraków 2005.

⁵⁷ T. Jaklewicz, *Wstęp*, w: *Poezja i...*, s. 7.

⁵⁸ T. de Chardin, *Człowiek i inne pisma*, przeł. J. i G. Fedorowscy, Warszawa 1984 i in.

⁵⁹ B.a., *Noty o autorach*, w: *Chrześcijańska...*, s. 303; J. Zawitkowski, *Głoszę wam Chrystusa ukrzyżowanego i zmartwychwstałego. Zamyślenia na każdy dzień Wielkiego postu w Roku Świętego Pawła – 2009*, Warszawa 2009 i in.

- Dostojewski F., *Zbrodnia i kara*, przeł. Z. Podgórzec, Kraków 2012.
- Gość niedzielny – tygodnik katolicki*, Wydawnictwo Kurii Metropolitalnej w Katowicach, 1923-.
- Healy M., *Mężczyźni i kobiety pochodzą z Raju*, tłum. J. Jaworska, Warszawa 2008.
- Herbert Z., *Pan Cogito*, Warszawa 1974.
- Idea gender jako wyzwania dla teologii*, red. A. Jucewicz, M. Michnik, Olsztyn 2009.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Fides et ratio” Ojca Świętego Jana Pawła II do biskupów Kościoła katolickiego o relacjach między wiarą a rozumem*, wyd. pol. Wrocław 1998.
- Jan Paweł II, *Tryptyk rzymski*, przeł. J. Peterkiewicz, Kraków 2003.
- Jezierski J., *Chrystologia*, Olsztyn 1997.
- Kalendarz Rolników*, Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników we Włocławku, 1999-.
- Kongregacja Nauki Wiary, *Deklaracja „Dominus Jesus” o jedyności powszechności zbawczej Jezusa Chrystusa i Kościoła*, wyd. pol. Poznań 2000.
- Kronika benedyktynek chełmińskich*, wyd. W. Szoldrski, Pelplin 1937.
- Mickiewicz A., *Dziady*, oprac. W. Rzehak, Kraków 2012.
- Molla J. B., Molla P., *Listy*, wyd. E. Guerriero, tłum. K. Kubis, wyd. pol. Kraków 2013.
- Norwid C. K., *Listy 1862-1872*, wyd. J. W. Gomulicki, Warszawa 1971.
- Parafia pw. Bożego Ciała w Tucholi, *Głos Parafii Bożego Ciała w Tucholi*, 2012/12.
- Pasek J. Ch., *Pamiętniki*, oprac. R. Pollak, Warszawa 1963.
- Pasierb J. St., *Czarna skrzyńka*, Pelplin 2006.
- Pasierb J. St., *Miasto na górze*, Pelplin 1973.
- Pielgrzym. Tygodnik katolicki*, Wydawnictwo Bernardinum 1869-.
- Psalterz Dawidów*, przeł. J. Kochanowski, oprac. K. Meller, Kraków 1997.
- Riedel R., *Modlitwa III – pozwól mi*, płyta Dżem, *Akustycznie. Suplement*, 1994.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, Watykan 1965, wyd. pol. Wrocław 1986.
- Strzelczyk G., *Teraz Jezus. Na tropach żywej chrystologii*, Warszawa 2007.
- Szczepanowicz B., *Kuchnia biblijna czyli co, jak i kiedy spożywano w czasach biblijnych, jak ucztowano*, Kraków 2008.

- Twardowski J., *Autobiografia. Myśli nie tylko o sobie*, oprac. i wyd. A. Iwanowska, T. 1-2, Kraków 2006-2007.
- Twardowski J., *Biedna logiczna głowa*, Warszawa 2000.
- Wojtyła K., *Renesansowy psalterz*, Kraków 1998.
- Zawitkowski J., *Głoszę wam Chrystusa ukrzyżowanego i zmartwychwstałego. Zamyślenia na każdy dzień Wielkiego postu w Roku Świętego Pawła – 2009*, Warszawa 2009.
- <http://religijne.blogspot.com/>, z 6 grudnia 2013 r.

Literatura przedmiotu

- B.a., hasło: *literatura*, w: *Uniwersalny słownik języka polskiego PWN*, tom K-Ó, red. S. Dubisz, Warszawa 2006, s. 454-455.
- Bardski K., *Biblia łacińska i jej wpływ na literaturę*, w: *Biblia w kontekście kultur*, Seria: Studia Nauk Teologicznych PAN, T. 4, Lublin 2009, s. 37-53.
- Bartnik C. S., *Metodologia teologiczna*, Lublin 1998.
- Biblia w kulturze europejskiej*, red. W. Słomski, Warszawa 2007.
- Cysewski K., *Biblia w literackich analogizacjach (tezy i charakterystyki wstępne)*, w: *Biblia w kulturze. Materiały sesji zorganizowanej przez Katedrę Filologii Polskiej WSP w Słupsku i Wyższe Seminarium Duchowne w Koszalinie*, red. S. Rzepczyński, Słupsk 1996, s. 35-40.
- Dec I., *Akademicka postęga myślenia. Uczelniane przemówienia i listy*, Wrocław 2006.
- Dunajski A., *Literatura piękna jako locus theologicus*, „Studia Pelplińskie” 1981/12, s. 105-124.
- Filipiak M., *Homo Biblicus. Biblijne podstawy filozofii życia*, Toruń 2005.
- Garczyńska H., *Biblia w literaturze. O przekładzie motywów biblijnych w dramacie „Nora” Henryka Ibsena*, w: *Radość Słowa. Konteksty i oddziaływanie Biblii*, red. S. Jędrzejewski, M. Zmuda, Kraków 2011, s. 71-83.
- Granat W., *Teologiczna wiara, nadzieja i miłość*, Lublin 1960.
- Gutowski W., *Wśród szyfrów transcendencji. Szkice o sacrum chrześcijańskim w literaturze polskiej XX wieku*, Toruń 1994.
- Hiżycki Sz., *Literatura i teologia. Z ks. Jerzym Szymikiem rozmawia Szymon Hiżycki*, Kraków 2010.
- Jaklewicz T., *Wstęp*, w: *Poezja i teologia*, red. J. Szymik, Katowice 2009, s. 7-10.

- Jędrzejewski S., *Bóg: idol kultury czy Pan życia?*, w: *Biblia i kultura – dialog czy konflikt?*, Kraków 2008, s. 57-73.
- Kardaś A., *Biblia w „Dzienniku” Bogdana Jańskiego – założyciela zmarłychwstańców*, w: *Spotkania z Biblią*, red. T. Jelonek, Kraków 2008, s. 79-112.
- Knysz-Tomaszewska D., Zalewska A., *Wyznanie czy dialog. W kręgu literatury dokumentu osobistego*, Warszawa 2001.
- Kubicki D., *Poszukiwania projektu teologii katolickiej opartej na realizmie Słowa Objawionego w dziejach*, Poznań 2004.
- Kujot St., *Kronika Pelplińska. Szkic bibliograficzny*, Poznań 1876.
- Kułałowska-Lis J., *Modlitwa poetycka w liryce romantycznej*, Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa, oai:jbc.bj.uj.edu.pl:239525.
- Lichniak Z., *W duchu dialogu (rozważania o kulturze)*, Warszawa 1981.
- Michalczak K. (red.), *Wokół pojęcia wiary*, Poznań 2010.
- Napiórkowski S. C., *Jak uprawiać teologię*, Wrocław 1991.
- Pasierb J. St., *Światło i sól*, Paryż 1982.
- Pindel R., *Dialog Biblii z kulturą w perspektywie katolickiej. Od „Vaticanum II” do dokumentu „Interpretacja Biblii w Kościele”*, [w:] *Biblia i kultura – dialog czy konflikt?*, red. R. Pindel, S. Jędrzejewski, Kraków 2008, s. 19-35.
- Radoszewski M., *Diariusz koronacyjnej Najjaśniejszego Władysława Zygmunta IV*, oprac. W. Kaczorowski, Z. Szczerbik, Opole 2002.
- Rahner K., *Podstawowy wykład wiary. Wprowadzenie do pojęcia chrześcijaństwa*, Warszawa 1987.
- Rozsak S., *Egodokumenty - kilka uwag o polskich i europejskich doświadczeniach historiograficznych oraz metodologicznych*, „Biuletyn Polskiej Myśli Historycznej” 2013/1, s. 27-42.
- Rudnicki T., *Bóg i Biblia – ich rola i znaczenie w literaturze romantyzmu polskiego*, w: *Biblia w kulturze europejskiej*, red. W. Słomski, Warszawa 2007, s. 271-287.
- Rusecki M., *Biblia i teologia. Aspekt metodologiczny*, w: *Biblia w kontekście kultur*, Seria: Studia Nauk Teologicznych PAN, T. 4, Lublin 2009, s. 75-88.
- Sawicki F., *Filozofia dziejów*, Pelplin 1976.
- Suchodolski B., *Dzieje kultury polskiej*, Warszawa 1986.
- Sulikowski A., *Biblia w polskiej literaturze współczesnej*, w: *Biblia w kontekście kultur*, Seria: Studia Nauk Teologicznych PAN, T. 4, Lublin 2009, s. 247-264.

- Szłaga J., *Biblia inspiracją kultury europejskiej*, w: *Chrześcijańska Europa. Wykłady wygłoszone w Studium Duchowości Europejskiej przy Centrum Kultury Katolickiego Stowarzyszenia „Civitas Christiana” w latach 1999-2002*, red. S. Urbański, Warszawa 2003, s. 23-29.
- Szulakiewicz W., *Ego-dokumenty i ich znaczenie w badaniach naukowych*, „*Metody zbierania i analizy danych w badaniach edukacyjnych*” 2013/1, s. 65-84.
- Szymik J., *Poezja i teologia*, Katowice 2009.
- Szymik J., *Teologia na usługach wiary, bliższa życiu... w 30 lat później*, Lublin 2011.
- Szymik J., *W poszukiwaniu teologicznej głębi literatury. Literatura piękna jako locus theologicus*, Katowice 1994.
- Taniec Śmierci. Od późnego średniowiecza do końca XX wieku*, red. E. Schuster, tł. I. Miklewicz, Szczecin 2002.
- Troczyński K., *Studia i szkice z nauki o literaturze*, opr. S. Dąbrowski, Kraków 1997.
- Wellek R., Warren A., *Teoria literatury*, przekł. red. M. Żurowski, Warszawa 1970.
- Wójcicka Z., *Literatura użytkowa obozu księcia Adama Jerzego Czartoryskiego: 1831-1841*, Szczecin 1991.

The problem of God and His Word in the scientific, beautiful, useful, personal literature

Summary

In this article author analyzes the literature understood as a wide writing and a kind of expression. According to the elaborated in the 80s of the twentieth century in Poland proposition, it reads literature as a locus theologicus. Besides the studies are pointing to other examples of literature describing God and His Word transferring. It contains a few examples of the scientific and humanistic literature, personal literature and using literature. It refers all the texts to the Bible, which is expressive literature inspiration for the works of many artists. Outline of the problems was supported by auxiliary materials in the field of literary studies, theology and cultural theory.

Key words: literature, God, science, beautiful, useful, personal.

